

СПЕЛЕОНИМИКА

Grzegorz Seroczyński

УДК 81'373.2+217(23)

SPELEONIMY SUDECKIE – PRÓBA
KLASYFIKACJI

Streszczenie. Ten artykuł stara się opisać i sklasyfikować speleonimy sudeckie – nazwy jaskiń oraz ich części (Sudety – góry w Polsce i Czechach, ciągnące się z północnego zachodu na południowy wschód na długość 310 km). Użyty materiał obejmuje 205 nazw istniejących jaskiń oraz zniszczonych i wyeksploatowanych zasobów naturalnych. W tej pracy, choć z modyfikacjami, wykorzystano klasyfikację semantyczną Witolda Taszyckiego i strukturalną Stanisława Rosponda, jednocześnie biorąc pod uwagę propozycję Mariusza Rutkowskiego.

Słowa kluczowe: jaskinia, gramatyka, onomastyka, nazwa własna.

Niniejszy artykuł stanowi próbę opisu i klasyfikacji nazw jaskiń oraz poszczególnych ich części (próżni skalnych¹: sal, korytarzy, studni, kominów, ale także większych fragmentów jaskiń: ciągów, partii oraz przeszkód skalnych lub wodnych²: przełazów, progów itp.), na przykładzie speleonimów sudeckich. Do speleonimów zaliczyć należy również nazwy własne charakterystycznych nacieków (np. *Strzałka*, *Wielka Kaskada*, *Pole Ryżowe*) – są one jednak niezwykle rzadkie i występują z reguły w jaskiniach udostępnianych dla ruchu turystycznego lub stanowią część innego speleonimu, np. *Sala nad Organami*, *Sala z Grzybkami* – oraz nazwy typów nacieków (np. *stalagmity*, *stalaktyty*, *draperie*, *makarony* itd.). Te ostatnie są jednakże terminami geologicznymi i jako takie nie podlegają mechanizmom nazewnictwa opisanym w niniejszym artykule.

Podstawę materiałową stanowią speleonimy wyekscerpowane z inwentarza jaskiń sudeckich³ oraz prac naukowych, poświęconych temu zagadnieniu⁴. Część przykładów pochodzi także z następujących czasopism o tematyce speleologicznej: «Eksplorancik», «Gacek – Biuletyn Informacyjny Sekcji Taternictwa Jaskiniowego Klubu Wysokogórskiego», «Jaskinie», «Speleologia», ale także materiału kartograficznego poszczególnych jaskiń⁵.

***

Podobnie jak w innych regionach Polski, także w Sudetach bardzo wyraźne są dwie grupy speleonimów: nazwy tradycyjne, np. *Jaskinia Rischmanna*, *Pustelnia*, *Złota Sztolnia*, znane z przekazów ludowych oraz nazwy sztuczne (nieludowe)⁶, nadawane przez odkrywców bądź badaczy jaskiń, np. *Partie*

¹ Definicje podstawowych pojęć, dotyczących nazewnictwa elementów jaskiń oraz terminy geologiczne przytoczone zostały w słowniczku na końcu artykułu.

² Często przeszkody wodne są próżniami skalnymi, wypełnionymi wodą (np. syfony).

³ *Jaskinie Sudetów*, praca zbiorowa pod red. naukową M. Puliny, Polskie Towarzystwo Przyjaźni Nauk o Ziemi, Warszawa 1996.

⁴ Zob. m.in. *Jaskinia Niedźwiedzia w Kletnie. Badania i udostępnianie*, pod red. A. Jahna, S. Kozłowskiego i T. Wiszniowskiej, Polska Akademia Nauk Oddział we Wrocławiu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1989; *Przewodnik geologiczny po Sudetach*, Wydawnictwo Geologiczne, Warszawa 1969; M. Pulina, *Zjawiska krasowe w Sudetach*, Instytut Geografii PAN, Warszawa 1964.

⁵ Materiał nazewnictwa, który posłużył do badań, obejmuje 205 nazw własnych zarówno istniejących obiektów, jak i zasypanych lub zniszczonych przez eksploatację bogactw naturalnych.

⁶ W Sudetach nazwy nieludowe stanowią większość speleonimów.

Bialo-Czerwone, Jaskinia Pluszowych Nacieków, Sala Wyrostków, Zacisk Wymoczka, Sala Dziada, Jaskinia Ostrych Kantów, Korytarz Mis Martwicowych, Korytarz Wodny, Sala Dziwna. Pierwsza grupa zawiera w większości nazwy całych obiektów, druga zaś również nazwy poszczególnych sal, korytarzy itp.

Polskie prace onomastyczne niewiele miejsca poświęcają speleonimii, tj. toponimii jaskiniowej⁷. Stosowane w nich klasyfikacje: semantyczna, opracowana przez Witolda Taszyckiego, która za podstawę przyjmuje treści znaczeniowe nazw⁸ oraz strukturalna, zaproponowana przez Stanisława Rosponda⁹, odnoszą się w zasadzie do nazw miejscowych. Przystosowanie ich do potrzeb tego działu toponimii, nastręcza więc wiele trudności, gdyż system podziału nazw miejscowych nie w pełni odpowiada specyfice omawianego materiału nazewniczego. Niemniej, również w niniejszym opracowaniu, choć z modyfikacjami, wykorzystano klasyfikacje obu autorów. Uwzględniono także (ze względu na analogie nazewniczne) propozycje Mariusza Rutkowskiego, odnoszące się do przestrzeni wspinaczkowej¹⁰.

1. KLASYFIKACJA STRUKTURALNA

Większość nazw jaskiń oraz ich części to nazwy złożone, zawierające rzeczownik pospolity, nazywający typ próżni skalnej (człon określany), np. schronisko, komora, studnia, komin, sala, korytarz oraz określenie tegoż rzeczownika (człon określający), np. przymiotnik, rzeczownik w dopełniaczu, wyrażenie przyimkowe, m.in. charakteryzujące typ danej pustki skalnej. O użyciu konkretnego terminu (członu określanego) rozstrzyga charakter próżni: wielkość, kształt, zasięg światła dziennego itp.¹¹ Zatem o doborze członu określanego nazwy decydują względy czysto formalne¹². Człon określający pod-

lega innym mechanizmom, które zostaną opisane w następnym rozdziale niniejszego artykułu.

Wśród nazw zarówno jaskiń, jak i ich części przeważają twory wielowrazowe, np. Sala z Dziurawym Dnem, Korytarze Diamentowe, Jaskinia przy Rzece, Komin pod Wiszącą Wantą, Korytarz Człowieka Pierwotnego, Muszka-Szczerbinka (jest ich około 90% wszystkich speleonimów sudeckich).

Zdecydowaną większość stanowią twory dwuczłonowe (ok. 80%), wśród których wyróżnia się pięć grup ze względu na sposoby tworzenia nazw. Do najliczniejszej grupy należą zestawienia rzeczownika – zazwyczaj nazywającego typ pustki skalnej – z jego określeniem, najczęściej jest nim przymiotnik (również w odwrotnej kolejności, tj. zestawienia przymiotnika z rzeczownikiem), np. *Jaskinia Błotna, Sala Pałacowa Schronisko Krótkie Ciąg Błotny, Jaskinia Czerwona, Jaskinia Dolna, Jaskinia Głęboka, Jaskinia Gwiazdzysta, Jaskinia Komarowa, Jaskinia Kominowa, Jaskinia Kontaktowa, Jaskinia Lisia, Jaskinia Pierwszomajowa, Jaskinia Porcelanowa, Jaskinia Przechodnia, Jaskinia Śmiertelna, Jaskinia Ukośna, Jaskinia Walońska, Jaskinia Wałbrzyska, Jaskinia Wodna, Jaskinia Zaciskowa, Korytarz Biwakowy, Korytarz Główny, Korytarz Stalaktytowy, Korytarz Suchy, Korytarz Wantowy, Korytarz Wichrowy, Korytarze Kryształowe, Partie Afrykańskie, Partie Poziome, Partie Wrocławskie, Sala Blokowa, Sala Dziwna, Sala Fotografów, Sala Marmitowa, Sala Marmurowa, Sala Pochyła, Sala Szampańska, Salka Przejściowa, Salki Naciekowe, Schron Frankowy, Schronisko Krótkie, Schronisko Potrójne, Studnia Wejściowa, ale także Boczny Ciąg, Dalekie Sale, Długa Szczelina, Duża Komora, Duża Sala, Dziurawy Korytarz, Kalcytowe Kaskady, Krucha Studnia, Mała Salka, Naciekowy Korytarzyk, Niedźwiedzia Jama, Perłowy Korytarz, Piaskowy Korytarz, Psia Studnia, Sądejowa Szczelina, Skalny Mostek, Solna Jama, Ślepa Studnia, Wielka Szczelina, Wilcza Jama, Wysoki Korytarz, Zasypana Studnia, Złota Sztolnia (w Sudetach ten typ nazw powtarza się 112 razy).*

Żywotnym typem nazw jest również połączenie rzeczownika z rzeczownikiem w dopełniaczu, np.: *Jaskinia Kozłowskiego, Jaskinia Rischmanna, Komin Maurycego, Partie Zająca, Sala Buddy, Sala Dziada, Sala Kuny, Sala Lwa, Ściana Płaczu, Zacisk Wymoczka, Jaskinia Pandurów, Jaskinia Warszawiaków, Korytarz Nietoperzy, Sala Olbrzymów, Sala Wyrostków, Sala Złomisk, Zaulek Kaskad, a także rzeczownika z wyrażeniem przyimkowym, np.: *Jaskinia na Ścianie, Salka na Wantach, Jaskinia nad Potokiem, Jaskinia nad Skrajnią, Sala nad Organami, Salka nad Progiem, Jaskinia obok Wschodniej, Jaskinia pod Torami, Jaskinia pod Nową, Jaskinia przy Rzece, Schron przy Nowej, Aven w Miłku, Aven w Połomie, Dziura w Brzezinach, Jaskinia w Bielcu, Jaskinia w Granicznej, Jaskinia w Kletnie, Jaskinia w Podgórkach, Jaskinia w Różance, Jaskinia w**

⁷ Dotychczas bardzo rzadko prowadzono badania nad speleonimami zarówno sudeckimi, jak i występującymi w innych regionach Polski. Literatura przedmiotu jest nieliczna, zob. m.in. M. Kapelusz, *Toponimia jaskiniowa*, «Onomastica», XXXIV, 1989, s. 83-91; G. Seroczyński, *Uwagi o speleonimach sudeckich*, «Prace Filologiczne», XLV, 2000, s. 513-518; tenże, *Speleonimy świętokrzyskie*, «Młoda Polonistyka», nr 3, 1999, s. 164-171.

⁸ W. Taszycki, *Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału*, Kraków 1946.

⁹ S. Rospond, *Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław 1957.

¹⁰ M. Rutkowski, *Mikrotoponimia przestrzeni wspinaczkowej. Studium socjolingwistyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.

¹¹ Por. *Jaskinie regionu świętokrzyskiego*, red. J. Urban, Warszawa 1996, s. 3.

¹² Odnosi się to jedynie do nazw sztucznych (nie-ludowych), które jednak stanowią zdecydowaną większość wśród speleonimów.

Wapniarce, Schronisko w Chojniku, Komin z Misą, Komora z Płytą, Sala z Wantą, Sala z Zawaliskiem, Salka z Grzybkami, Salka z Okienkiem, Salka z Wodospadem, Studnia z Kaskadami, Studnia z Pochylnią, Jaskinia za Sztolnią (do najczęściej stosowanych przyimków zaliczyć należy: “w”, “na”, “nad”, “pod” i “z”).

Zgola inaczej rzecz się ma z nazwami wieloczłonowymi. Mimo, że sposobów, w jaki się je tworzy, jest znacznie więcej, to jednak grupy te nie są liczne. W zgromadzonym materiale wszystkich tworów tego typu jest zaledwie 14 (np. *Korytarz Człowieka Pierwotnego, Korytarz Mis Martwicowych, Jaskinia Zimna Dziura, Jaskinia Ostrych Kantów, Jaskinia Pluszowych Nacieków, Korytarz Błotnego Progu, Korytarz Kalcytowego Potoku, Jaskinia Biała Marianna, Jaskinia Biały Kamień, Jaskinia Dziurawy Kamień, Schronisko Miłek I i Schronisko Miłek II*).

Nazwy jednowyrazowe (ok. 12% speleonimów sudeckich) są z reguły nazwami przeniesionymi z innych desygnatów (np. *Biwak, Buduar, Galeria, Galeryjka, Kapliczka, Koń, Labirynt, Meander, Muzeum, Rondo, Rozdroże, Rozszerzenie, Szufłada, Tafla, Trupiarnia*).

2. KLASYFIKACJA SEMANTYCZNA

Jak wykazała analiza strukturalna, większość speleonimów to nazwy złożone, zawierające rzeczownik pospolity, nazywający typ próżni skalnej. Na uwagę zasługuje różnorodność określanych członów nazw całych obiektów. Oprócz bardzo częstych *jaskinia* czy *schronisko* wykorzystywane są niefachowe, zaczerpnięte z języka potocznego (najczęściej nieakceptowane przez naukowców), np. *jama, dziura* oraz terminy naukowe określające charakter próżni skalnej, np. *komin, studnia, czy awen* (w nazwach jaskiń sudeckich zapisywany zgodnie z obcą ortografią *aven*, np. *Aven w Miłku*).

Bogate jest również nazewnictwo części jaskiń. Obok najbardziej rozpowszechnionych: *sala, komora*, będących synonimami, występują: *korytarz, salka* (=mała sala), *komin, studnia, ciąg, partie, próg* i inne.

Tworząc nazwy własne, odkrywcy (badacze) jaskiń biorą pod uwagę wiele czynników. O wyborze członu określanego decydują, o czym była już mowa, cechy danej próżni skalnej, tj. jej wielkość, zasięg światła dziennego itp.¹³ Nieco inaczej przedstawiają się mechanizmy doboru członu określającego. Najczęściej na jego wybór mają wpływ:

- ~ znajdujący się w jaskini charakterystyczny obiekt (może to być na przykład ciekawa szata naciekowa, czy rumowisko skalne itp.), np. *Sala pod Wiszącą Wantą, Korytarz Kalcytowego Potoku, Salka z Wodospadem*;
- ~ nazwy własne wzniesień lub miejscowości, na których bądź w których znajduje się jaskinia (wejście do jaskini), np. *Schronisko w Chojniku*,

Jaskinia w Różance, Szczelina Wojcieszowska, Aven w Miłku;

- ~ położenie względem innych obiektów, np. *Jaskinia przy Rzece, Górny Korytarz, Jaskinia za Sztolnią*;
- ~ warunki panujące w danej próżni skalnej, np. *Korytarz Wichrowy, Jaskinia Błotna, Korytarz Suchy*;
- ~ odnalezione szczątki lub tropy zwierząt, np. *Jaskinia Lisia, Korytarz Nietoperzy, Jaskinia Pajęcza*;
- ~ wydarzenia historyczne, legendy (także wierzenia ludowe) łączone z jaskinią, np. *Jaskinia Walońska*¹⁴, *Jaskinia Śmiertelna*¹⁵, *Jaskinia Pandurów*¹⁶, *Jaskinia Rischmanna*¹⁷;
- ~ chęć upamiętnienia własnej osoby (np. Jaskinia Kozłowskiego, Sądajowa Szczelina) oraz ważnych wydarzeń z historii eksploracji danej pustki skalnej (np. *Jaskinia Pierwszomajowa, Biwak*);
- ~ emocje odkrywców towarzyszące poznawaniu określonych próżni skalnych, np. *Sala Dziwna*;
- ~ skojarzenia wywołane przez wygląd zewnętrzny badanego obiektu, np. *Muszka-Szczerbinka, Sala Palacowa, Ściana Płacz*;

Z pięciu podstawowych grup nazewniczych najliczniejszą stanowią nazwy topograficzne (ok. 70% zgromadzonych przykładów), podczas gdy nazw pamiątkowych jest około 15%, nazw metaforycznych niewiele ponad 8%, a kulturowych – tylko 3%. Nazw o niejasnym pochodzeniu jest ok. 4%.

A. NAZWY TOPOGRAFICZNE

Wśród nazw topograficznych znalazły się te, które opisują obiekt albo ze względu na jego charakterystyczne cechy fizyczne, albo ze względu na jego położenie. Wykorzystując podobieństwo opisywanego w niniejszym artykule materiału nazewniczego do mikrotoponimii przestrzeni wspinaczkowej można wyróżnić (za M.Rutkowskim) nazwy charakteryzujące i lokalizujące¹⁸.

¹⁴ Jaskinia znana od dość dawna – prawdopodobnie od XVII w. – i licznie odwiedzana przez Walończyków (górników i poszukiwaczy skarbów i kamieni szlachetnych, pochodzących z terenów północnych Niemiec, Holandii i Belgii), stąd też nazwa najprawdopodobniej nadana przez owych poszukiwaczy.

¹⁵ Jaskinia znajduje się w starym, nieczynnym kamieniołomie «Śmierci», eksploatowanym jeszcze w czasie II wojny światowej (pracowali tu więźniowie obozu koncentracyjnego Gross-Rosen).

¹⁶ Jaskinia znana miejscowej ludności od dawna. Nazwa związana z przemarszem i szlakiem II Armii Wojsk Napoleońskich. W jaskini prawdopodobnie ukrywał się oddział pandurów (pandury – austro-węgierskie, nieregularne oddziały piechurów).

¹⁷ Według legendy jaskinia ta w XVII w. służyła za schronienie mędrcom-pustelnikowi Hansowi Reichmannowi.

¹⁸ Por. M. Rutkowski, op. cit., s. 46-59.

¹³ Por. przyp. 11 oraz *Wytyczne wykonywania walo-rызacji jaskiń*, MOŚZNiL, Warszawa 1996.

a) Nazwy charakteryzujące

Nazwy charakteryzujące motywowane są cechami topograficznymi próżni skalnych. Cechy, które najczęściej wykorzystywane są przy tworzeniu nazw tego typu to: charakterystyczny obiekt występujący w jaskini, kształt pustki skalnej, jej wielkość i barwa.

Charakterystyczny obiekt

Najliczniejszą grupę semantyczną stanowią speleonimy, które utworzone zostały od charakterystycznego obiektu występującego w jaskini, sali, czy korytarzu (stropie, namulisku, ścianach). Może to być interesująca szata naciekowa, np. *Jaskinia Naciekowa*, *Jaskinia Pluszowych Nacieków*, *Naciekowy Korytarzyk*, *Studnia z Kaskadami*, *Korytarz Kalcytowego Potoku*, *Sala z Grzybkami* (=nacieki skalne w kształcie grzybów), *Korytarz Mis Martwicowych*, *Studnia z Kaskadami*, *Korytarz Stalaktytowy*, gruz skalny pokrywający dno pustki, np. *Sala z Zawaliskiem*, *Zasypana Studnia*, *Sala Złomisk*, czy inny obiekt, np. przełaz, zacisk, głaz: *Jaskinia Kominowa*, *Jaskinia Zaciskowa*, *Jaskinia z Phytą*, *Sala Olbrzymów*, *Sala pod Wiszącą Wantą* (wanta – gwarowo ‘wielki kamień, głaz, skała’), *Sala z Wantą*, *Komin pod Wiszącą Wantą*, *Salka na Wantach*, *Korytarz Wantowy*, *Sala z Głazami*, *Salka z Okienkiem*, *Salka z Wodospadem*, *Studnia z Pochylnią*.

Wielkość (rozmiary) pustki skalnej

Nazwy te opisują pustkę skalną ze względu na jej wielkość. Tę cechę można określić w odniesieniu do innych obiektów tego samego typu albo w sposób bezpośredni, np. *Długa Szczelina*, *Duża Komora*, *Duża Sala*, *Jaskinia Głęboka*, *Jaskinia Miniaturka*, *Jaskinia Wysoka*, *Mała Sala*, *Mała Salka*, *Sala Wysoka*, *Schronisko Krótkie*, *Wielka Sala*, *Wielka Szczelina*, *Wysoki Korytarz*.

Kształt pustki skalnej

Częstą grupą nazw charakteryzujących są te, które określają kształt pustki skalnej, np. *Jaskinia Meanderek*, *Jaskinia Ukośna*, *Partie Poziome*, *Sala Pochyła*, *Stromy Korytarz*.

Barwa pustki skalnej

Nazwy te charakteryzują daną próżnię skalną na podstawie barwy, która wyróżnia ją z otoczenia. Barwa jest najczęściej następstwem właściwości budulca skalnego oraz szaty naciekowej, np. *Partie Białoczerwone*, *Jaskinia Czerwona*.

Warunki panujące w danej pustce skalnej

Kolejną grupę nazw charakteryzujących stanowią jednostki, które określają warunki panujące w danej jaskini, czy jej części, np. *Ciąg Błotny*, *Jaskinia Błotna*, *Jaskinia Jasna*, *Jaskinia Wodna*, *Zimna Dziura*, *Korytarz Błotny*, *Korytarz Suchy*, *Korytarz Wichrowy*, *Korytarz Wodny* (12 nazw).

b) Nazwy lokalizujące

Motywowym nazwotwórczym jest tu położenie obiektu względem innych, jego orientacja geograficzna, kierunek przebiegu. Nazwy lokalizujące mogą być utworzone również od nazwy wzniesienia, na którym znajduje się wejście do jaskini lub miej-

scowości, w okolicach której znalazł się otwór wejściowy do jaskini.

Położenie (relacje) danej próżni skalnej względem innych obiektów

Do tej grupy zaliczyć należy nazwy określające relacje danej próżni skalnej do innych obiektów jaskiniowych, np. *Boczny Ciąg*, *Dalekie Sale*, *Górne Partie*, *Górny Korytarz*, *Jaskinia Dolna*, *Jaskinia Górna*, *Jaskinia Środkowa*, *Korytarz Główny*, *Partie Wstępne*, *Sala Główna*, *Sala Końcowa*, *Salki Końcowe*, *Studnia Wejściowa*, ale także położenie względem innych obiektów: *Dziura w Brzezinach* (w lesie brzoźowym), *Jaskinia na Ścianie*, *Jaskinia nad Potokiem*, *Jaskinia nad Skrajnią*, *Jaskinia obok Wschodniej* (por. *Jaskinia Wschodnia*), *Jaskinia pod Torami*, *Jaskinia przy Rzece*, *Jaskinia za Sztolnią*, *Schron przy Nowej* (por. *Jaskinia Nowa*), *Studnia pod Nową*.

Orientacja geograficzna

W funkcji członów odróżniających (członów określających) mogą występować określenia kierunku geograficznego, np. *Jaskinia Południowa*, *Jaskinia Północna*, *Jaskinia Wschodnia*.

Nazwa miejscowości

Lokalizacja obiektu może być także określona za pomocą wyrażenia przyimkowego, zawierającego nazwę własną miejscowości, w której (lub jej okolicach) znajduje się wejście do jaskini, np. *Jaskinia w Podgórkach*, *Jaskinia w Granicznej*, *Jaskinia w Rogóźnie*, *Jaskinia w Różance*, *Jaskinia w Kletnie* lub za pomocą przymiotnika utworzonego od nazwy tej miejscowości, np. *Jaskinia Radochowska*, *Romanowska Studnia*, *Szczelina Wojcieszowska*.

Nazwa wzniesienia

Kolejną grupą nazw lokalizujących stanowią jednostki zawierające nazwę wzniesienia, na którym znajduje się otwór wejściowy jaskini, np. *Jaskinia w Wapniarce*, *Aven w Połomie*, *Aven w Miłku*, *Jaskinia w Bielcu*, *Schronisko w Chojniku*.

Nazwa kamieniołomu

Lokalizowanie próżni skalnych może odbywać się również poprzez zacytowanie nazwy kamieniołomu, w którym znajduje się jaskinia: *Jaskinia Biała Marianna*¹⁹, *Jaskinia Silesia*.

B. NAZWY PAMIĄTKOWE

Drugą pod względem liczebności grupę speleonimów sudeckich stanowią nazwy pamiątkowe (bez mała 15%). Najczęściej upamiętniane są wszelkie okoliczności odkrycia i eksploracji danej pustki skalnej (osoba odkrywcy, badacza, zewnętrzne warunki

¹⁹ Trudności w jednoznacznym ustaleniu etymologii tej nazwy wynikają z tego, że Biała Marianna to nazwa kamieniołomu marmuru w Stroniu Śląskim; handlowa nazwa surowców węglanowych, wydobywanych m.in. w tym kamieniołomie; oraz biały marmur ze smugami i plamami o różnych barwach m.in. wydobywany ze złoża w tym kamieniołomie.

eksploracji itp.). Nazwa próżni skalnej może ponadto upamiętniać wydarzenia o bardziej ogólnym, szerszym zasięgu. Może odnosić się do wydarzeń historycznych lub legendarnych związanych z daną jaskinią.

a) Nazwy ododobowe

Pierwszą dużą grupę nazw pamiątkowych stanowią nazwy utworzone od nazwisk, imion, przezwisk odkrywców (badaczy), np. *Schron Frankowy*²⁰, *Komin Maurycego*, *Sądejowa Szczelina*, *Jaskinia Kozłowskiego*²¹.

Rzadkim typem w sudeckiej toponimii jaskiniowej są nazwy upamiętniające osoby, które nie mają związku z daną jaskinią, np. *Sala Buddy*.

b) Nazwy okolicznościowo-sytuacyjne

Inną grupą nazw pamiątkowych są nazwy, których funkcją jest upamiętnienie różnego rodzaju czynników zewnętrznych, towarzyszących eksploracji bądź historii danej jaskini.

Nazwa próżni skalnej może upamiętniać region lub miasto, z którego pochodzą odkrywcy, np. *Jaskinia Wałbrzyska*, *Jaskinia Warszawiaków*, *Partie Wrocławskie*.

Motywy nadania nazwy może też pochodzić od daty odkrycia lub zbadania, np. *Jaskinia Pierwszomajowa*²², *Schron Sierpniowy*²³.

Nazwy pamiątkowe mogą być także utworzone od zwierząt, których ślady bytności odnaleziono w jaskini, np. *Sala Lwa*, *Jaskinia Niedźwiedzia*, *Jaskinia Lisia*, *Sala Kuny*.

Bardzo produktywne są nazwy próżni skalnych, związane z wydarzeniami historycznymi lub legendarnymi, związanymi z daną jaskinią, np. *Jaskinia Śmiertelna*, *Jaskinia Rischmanna*, *Pustelnia*²⁴, *Jaskinia Walońska*.

C. NAZWY METAFORYCZNE

Nazwy metaforyczne to głównie nazwy skojarzeniowe, np. *Buduar*, *Galeria*, *Galeryjka*, *Koń*, *Korytarz Kolorado*, *Jaskinia Ucho Igielne*, *Muszka-Szczerbinka*, *Próg Ryżowy*, *Sala Pałacowa*, *Sala Szampańska*, *Szuflada*, *Ściana Placzu*, rzadziej pojawiają się nazwy symboliczne (*Korytarz Nadziei*) lub oddające emocje odkrywców (*Sala Dziwna*).

D. NAZWY KULTUROWE

Najmniej liczną grupą są nazwy kulturowe, np. *Kapliczka*.

Etymologii 4 nazw (*Partie Afrykańskie*, *Zacisk Wymoczka*, *Taflę Trupiarnia*) autorowi niniejszego artykułu nie udało się ustalić.

3. UWAGI KOŃCOWE

Speleonimy, toponimy jaskiniowe to głównie nazwy sztuczne, nadawane przede wszystkim przez

odkrywców, którzy często nie konsultując się z osobami kompetentnymi, znającymi dany teren jaskiniowy, wymyślają nazwy nierzadko niedorzeczne, infantylne, a niekiedy wręcz wulgarne (Przykładem może być nazwa zacisku *Cipa* w jaskini *Szczelina Wojcieszowska*²⁵).

Nie ujednociono także zasad tworzenia speleonimów, np. w przypadku compositów, m.in. zestawień rzeczownika z przymiotnikiem – często jako nazwy własne traktowane są tylko określenia przymiotnikowe, np. nie *Jaskinia Niedźwiedzia*, ale tylko: *Niedźwiedzia*. Inaczej rzecz się ma przy tworzeniu nazw rzeczownikowych – jako nazwę własną często traktuje się rzeczownik: *jaskinia*, *schronisko* itp. Wraz z innym rzeczownikiem w mianowniku, np. *Jaskinia Pustelnia*, zamiast *jaskinia Pustelnia*. Niekonsekwencje dotyczą także ortografii (głównie przymiotników, pisanych raz wielką, raz małą literą).

Dlatego należałoby uporządkować i ujednoczyć zasady tworzenia nazw obiektów jaskiniowych (te potrzebę zauważają także specjaliści z zakresu geologii, również speleolodzy²⁶. Aby tego dokonać należałoby:

- 1) eliminować nazwy absurdalne, zastępując je poprawnymi, oddającymi lokalne tradycje lub cechy obiektu;
- 2) zgodnie z zasadami pisowni polskiej²⁷, jeśli nazwa własna składa się z dwu członów a człon drugi jest rzeczownikiem w mianowniku (nie odmieniającym się), np. *jaskinia Pustelnia*, *jaskinia Oaza*, wtedy człon pierwszy (wyraz pospolity) pisać małą literą, natomiast człon drugi – wielką (czyli za nazwę własną uznać tylko drugi wyraz). Jeżeli zaś drugi człon jest rzeczownikiem w dopełniaczu, np. *Sala Olbrzymów*, lub przymiotnikiem w mianowniku, np. *Jaskinia Głęboka* – to jako nazwę własną należy traktować całość zestawienia (czyli oba wyrazy należy pisać wielką literą);
- 3) ujednoczyć ortografię speleonimów zawierających wyrażenia przyimkowe – zgodnie z zasadami tworzenia nazw własnych²⁸ przyimki wystę-

²⁵ *Jaskinie Sudetów*, op. cit., s. 138.

²⁶ Por. dyskusję na ten temat na łamach pism o tematyce speleologicznej, np. M. Gradziński, *O wykazach jaskiń uwag kilka*, [w:] „Gacek”, nr 25 (46), Kraków 1996, s. 54; J. Baryła, *Niezbędne wyjaśnienia*, [w:] ibidem, s. 55-56; M. Gradziński, *O wyjaśnieniu wielce Szanownego Autora i Redaktora w jednej osobie*, [w:] ibidem, s. 56, a także *Wytyczne wykonywania waloryzacji jaskiń*, op. cit., s. 12.

²⁷ Por. zasady użycia wielkiej litery ze względów znaczeniowych [w:] Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji, pod red. E. Polańskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. XLI.

²⁸ Por. ibidem, s. XLII.

²⁰ Nazwa od imienia osoby, która wykonała pomiar i plan jaskini (Franciszek Kramek).

²¹ S. Kozłowski – odkrywca jaskini.

²² Jaskinia odkryta 1 maja 1977 r.

²³ Schron odkryty w sierpniu 1993 roku.

²⁴ Prawdopodobnie było to schronienie pustelnika Rischmanna.

- pujące wewnątrz tych nazw należy pisać małymi literami (np. *Jaskinia za Sztolnią, Sala nad Organami*);
- 4) konsekwentnie stosować przyimki “na” i “w” w połączeniach z nazwami własnymi – pierwszego używać przed nazwą wzniesienia, drugiego – miejscowości, w której znajduje się jaskinia.

SŁOWNICZEK²⁹

Awen – zob. *studnia krasowa*.

Ciąg – system kilku pustek skalnych.

Draperia naciekowa, zasłona naciekowa – naciek jaskiniowy w postaci pionowej cienkiej zasłony zwisającej ze sklepienia, nachylonej ściany lub występu skalnego; powstaje wskutek sączenia się wody u wylotu szczeliny lub jej ściekania wzdłuż krawędzi skalnej.

Dziura, grota, pieczara – niefachowe określenia jaskini.

Jaskinia – naturalna próżnia skalna lub system takich próżni, o rozmiarach umożliwiających eksplorację przez człowieka. Pochodzenie próżni może być krasowe, tektoniczne, wulkaniczne, abrazyjne. Jaskinia może być częściowo lub częściowo wypełniona osadami, wodą, lodem bądź śniegiem.

Komin krasowy – pionowy lub stromo pochylony kanał krasowy biegnący ku górze; może łączyć korytarze jaskiniowe położone na różnych poziomach, również z powierzchnią Ziemi.

Makaron, rurka naciekowa – inicjalna, rurkowata forma stalaktytu, przeważnie prosta, o długości do 2 m i mniej więcej stałej średnicy 0,5 cm.

Naciek jaskiniowy – naciek na stropie, ścianach lub dnie jaskini krasowej; powstaje w wyniku strącania się lub krystalizacji minerałów (głównie kalcytu, rzadziej gipsu i aragonitu, inne minerały stanowią jedynie domieszki) z wód krasowych.

Okap skalny – przewieszony występ skalny; powstaje wskutek podcięcia dolnej części ściany skalnej, np. przez korozję, erozję boczną i in.

Partie – fragment jaskini, zazwyczaj większy niż *ciąg*.

Próg skalny, rygiel skalny – niska przegroda skalna biegnąca w poprzek jakiegoś podłużnego obniżenia.

Próżnia skalna, pustka skalna – synonimiczne terminy używane przez geologów na nazwanie pustej przestrzeni (krasowej lub pseudokrasowej) w skałach, często bez przymiotnika “skalna”.

Sala jaskiniowa, komora jaskiniowa – wyraźne rozszerzenie jaskini, mające znaczne rozmiary.

Schron – nazwa stosowana podobnie do nazwy: *schronisko*.

Schronisko skalne – rozumiane jest jako mniejsza (od jaskini – przyp. G.S.) pustka ograniczona stropem, spągami i ścianami co najmniej z dwu (np. w przypadku bram i tuneli skalnych) lub trzech stron, w której światło dzienne dociera praktycznie do każdego miejsca.

Stalagmit – naciek na dnie jaskini, powstały z węglanu wapnia strąconego z kropeł spadających ze stropu.

Stalaktyt – wapienny naciek w kształcie wydłużonego sopła, zwisający od stropu jaskini; tworzy się w wyniku parowania mineralizowanych roztworów wodnych.

Studnia krasowa, awen – pionowy lub stromo pochylony kanał krasowy biegnący w dół; może łączyć korytarze jaskiniowe położone na różnych poziomach między sobą lub powierzchnią Ziemi.

Syfon – miejsce w jaskini, w którym jej strop schodzi poniżej poziomu wody płynącej lub stojącej w jaskini.

Zacisk – zwężający (zaciskający) się przełaz (przejście w kształcie, np. rury) w jaskini.

²⁹ Definicje pojęć geologicznej za: W. Jaroszewski, L. Marks, A. Radomski, *Słownik geologii dynamicznej*, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa 1985; W. Ryka, A. Maliszewska, *Słownik petrograficzny*, Wydawnictwo Geologiczne, Warszawa 1991; *Jaskinie regionu świętokrzyskiego*, red. J. Urban, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi, Warszawa 1996.

Серочиньски Гжегож

СУДЕТСКИЕ СПЕЛЕОНИМЫ – ПОПЫТКА КЛАССИФИКАЦИИ

С статье сделана попытка классификации судетских спелеонимов – названий пещер и отдельных их частей (Судеты – горы на территории Польши и Чехии, протянувшиеся с северо-запада на юго-восток на 310 км). Названия проанализированы с точки зрения их построения (структурная классификация) и значения (семантическая классификация). Разнородность названий пещер подтверждает, что не существует универсальных правил построения. Это, как правило, искусственные образования, которые им присваивают авторы. Следует элиминировать абсурдные названия и упорядочивать их с грамматической и орфографической точки зрения («Λογος ὀνομαστική», № 4, 2012, с. 33-39).

Ключевые слова: грамматика, имя собственное, пещера, спелеонимы, ономастика.

Seroczynsky Gzhegozh

SUDETEN SPELEONYMS – ATTEMPT OF CLASSIFICATION

The article is an attempt to classify the Sudeten speleonyms. Names have analyzed in terms of their construction (structural classification) and value (semantic classification). Heterogeneity of cave names confirms that there are no universal rules of construction. These are usually artificial formations which are given by the authors. It should eliminate the absurd names and arrange them from the grammatical and orthographic points of view («Λογος ὀνομαστική», № 4, 2012, с. 33-39).

Key words: cave, grammatics, onomastics, proper name, speleonyms.